

Původně románský klášter svaté Marie na ostrůvku Velkého jezera patří k symbolům Mljetu. V průběhu doby prošel řadou postupných proměn v různých architektonických stylech.

TEXT A FOTO JAN PLESNÍK

Po málo známém západním Balkáně

Každé léto se celé Brno, Ostrava a Plzeň dohromady přesunou směrem na jih. Nemáme pochopitelně na mysli, že by se uvedená města v červenci a srpnu zcela vylidnila, a stala se tak mrtvými místy. Chceme jen připomenout, že v roce 2016 zamířilo podle oficiálních údajů 828 000 občanů České republiky strávit část léta, ať už dovolenou nebo prázdniny, do slunného Chorvatska. Další tisíce se vydávají jak v zimě, tak v létě za krásou západobalkánských hor či velehor. Přitom jak názorně vypovídají dobrodružné knihy z pera Karla Maye, ještě na konci 19. století představoval Balkánský poloostrov pro Středoevropany exotiku srovnatelnou se saharskými písečnými přesypy nebo nekonečnými prériemi Severní Ameriky, po nichž se prohánějí válečnými barvami pomalovaní Apači či proradní Siouxové.

POKLADY NA OSTROVĚ

Tvrzení, že Chorvatsko patří, alespoň pokud jde o ostrovy, mezi evropské velmoci, plně odpovídá skutečnosti Vždyť členité jadranské pobřeží lemuje od Puly po Dubrovník 78 ostrovů větších než kilometr čtvereční, 524 menších ostrovů a 642 nejrůznějších útesů. Zatímco na Krk, Brač, Hvar nebo Korčulu míří léto co léto celé zástupy turistů, Mljet zůstává nezaslouženě stranou jejich zájmu.

Jestliže si chcete odpočinout nejen od davů návštěvníků letních pláží, ale i od hlučné civilizace jako takové, vydejte se do nejjižnější části protáhlého pásu chorvatského území táhnoucího se podél břehu Jaderského moře. Z Dubrovníku, oprávněně označovaného za perlu Jadranu, se na Mljet dostanete pravidelným turistickým trajektem. Na ostrov, sledující polohou východní část pevninského poloostrova Pelješac, vás dopraví lodě i z Korčuly, Hvaru či Splitu.

Ve zdejších vesnicích a městečkách jako by se čas na 45 let, daleko od turistického ruchu, úplně zastavil. „Jaká úleva," vydechne mnohý výletník. Co ale návštěvníky Mljetu, uvyklé na holé, rozpálené a bílou barvou zářící ostrovy, upoutá na první pohled, je na Dalmácii i Středomoří nečekaně hustá vegetace: lesy pokrývají neuvěřitelných 84 % rozlohy Mljetu. Nemusíte být odborníky na klasifikaci lesů, abyste poznali, že tamější porosty tvoří pět rozdílných lesních typů. Borovice a duby se tlačí až k samému mořskému břehu. Podíváme-li se ale na ně poněkud zblízka, neujde nám, že se borům a doubravám z České republiky příliš nepodobají. Převládá v nich borovice halepská (*Pinus halepensis*), nápadný strom s pokrouceným kmenem a větvemi a širokou nepravidelnou korunou. Na Mljet ji přivezli pracovití řečtí osadníci v době, kdy se u Maratónu šikovalo vojsko odhodlané za každou cenu porazit obrovskou armádu perského krále. V dubových porostech objevíme kromě dubu cesmínového (*Quercus ilex*) i další dřevinu. Pozorný milovník přírody si nemůže nevšimnout, že až na jižní Slovensko rozšířením zasahující jasan zimnář (*Fraxinus ornus*) dokáže v pohodě růst i na tenoučké vrstvě půdy.

Na kousku souše, obklopeném modravým mořem a rozkládajícím se na ploše jen o málo větší než 100 km^2, oprávněně zaplesá srdce každého botanika. Mljet totiž hostí řadu druhů a poddruhů planě rostoucích rostlin vyskytujících se pouze ve Středomoří nebo v některé jeho části. Za všechny jmenujme alespoň chrpu *Centaurea ragusina* rostoucí na pobřeží střední Dalmácie a na tamějších ostrovech. Na Mljetu chybějí jedovatí hadi, za to se na něm v noci ozývá dobře slyšitelné skřehotavé kvákání. Jeho původcem ale nejsou žáby, ale 8 – 10 centimetrů velký ještěr s nápadnýma očima bez víček a s oválnými zornicemi – gekon turecký (*Hemidactylus turcicus*).

Julské Alpy ve Slovinsku jsou přitažlivé nejen v zimě. Snímek přibližuje lokalitu Trenta nedaleko řeky Soča již ve vegetačním období.

BALKÁN JE, KDYŽ.....
„Znám tři balkány. Jeden je sýr, druhý mezinárodní rychlík, který přijíždí do Brna v 15.46, a třetí hospoda na periférii města," prohlásil kdysi na obhajobě disertační práce budoucího profesora pražské Přírodovědecké fakulty UK člen komise, nestor československé zoologie. „Ale uchazeč se nevyjadřuje přesně. Měl asi na mysli Balkánský poloostrov," dodal poněkud poťouchle stařičký akademik.
I my se v dnešní výpravě za hranice České republiky zaměříme na Balkánský poloostrov. Geografové jej nejčastěji vymezují jako část Evropy, na severu ohraničenou řekou Sávou a dolním tokem Dunaje a na jihu mořským pobřežím Řecka, zatímco na západě jej ukončuje Jaderské moře a dále na souši spojnice s rakouskou hranicí. Východní okraj Balkánu tvoří Černé moře. Plocha, kterou poloostrov zabírá, činí přes 550 000 km^2, je tedy sedmkrát větší než ČR. Osídluje jej více než 55 milionů obyvatel tvořících pestrou a nezřídka i výbušnou směsici národů, jazyků a v neposlední řadě i kultur.
Za západní Balkán obvykle pokládáme země bývalé Jugoslávie a Albánii. Sami Slovinci se mezi balkánské národy nepočítají. Po vstupu do Evropské unie zastává stejný názor i řada Chorvatů.

Ochridské jezero, nacházející se dnes na rozhraní Makedonie a Albánie, vzniklo před třemi až čtyřmi miliony let a v létě se v něm voda ohřeje až na 24°C.

KLÁŠTER NA STŘÍBRNÉM JEZEŘE

Největší překvapení ale kopcovitý ostrov skrývá ve stejnojmenném národním parku vyhlášeném v roce 1960 v jeho severozápadní části. Uprostřed neuvěřitelně zachovalých lesů se nacházejí dvě už z dálky zářivě se lesknoucí vodní plochy – Velko a Malo jezero. Obě vznikla před 10 000 lety jako sladkovodní, ale protože byla později spojena s Jaderským mořem, jsou slaná. Jelikož voda v těchto krasových proláklinách bývá teplejší než otevřené moře, a to v průměru o 4°C, a také méně slaná, zaplavou si v ní s opravdovým potěšením nejen ti, kteří jsou už přesyceni lenošením na přelidněných plážích.

Mljet si ale nemohou vynachválit i historici. Traduje se, že ostrov vnukl básníku nebo básníkům, které obvykle označujeme jménem Homér, nápad zařadit do vyprávění o vskutku dobrodružném desetiletém putování ithackého hrdiny příběh, v němž hlavní roli hraje Odysseus a nymfa Kalypsó. Jiní znalci řecké antiky ale tvrdí, že šlo o Maltu. Co je ale nepochybné, že na ostrově svaté Marie ležícím uprostřed Velkého jezera po té, co se ostrov dostal do

V roce 1953 zatopily část údolí v dnešním Mavrovském národním parku vody přehradní nádrže. Kostel svatého Mikuláše, od té doby částečně pod vodní hladinou, připomíná pohnutou historii celé oblasti. Chráněné území v současnosti ohrožuje výstavba dalších přehrad.

Čeští návštěvníci si ve velkém zamilovali chorvatské pláže.

Národní mořský park Karabrunský poloostrov a ostrov Sazani, nacházející se na jihu Albánie, vyhlásili v roce 2010. Jde o vůbec první mořské chráněné území v této západobalkánské zemi.

Západobalkánská populace největší evropské šelmy medvěda hnědého (Ursus arctos) čítá na 2 500 jedinců a je po karpatské druhá nejpočetnější v Evropě po běloruskou a ukrajinskou hranici.

správy benediktinů, založil papež Innocent III. v roce 1198 klášter. Právě ten představoval místo, kam se uchylovali chorvatští vzdělanci a umělci. Komplex přečkal i nápad Titovy vlády přestavět jej na luxusní hostel pro devizové turisty.

ZA BALKÁNSKÝM RYSEM

Šest republik, pět národů, čtyři jazyky, tři náboženství, dvě písma a jeden prezident. Mnemotechnická pomůcka žáků základní školy o bývalé Jugoslávii nám poslouží při návštěvě další pozoruhodné západobalkánské lokality. Tentokrát se vypravíme do nejjižnější republiky bývalé Jugoslávie – do Makedonie. Protože oblast, tradičně označovaná tímto jménem, byla v roce 1913 rozdělena mezi Srbsko, Řecko, Bulharsko a Albánii, trvá aténská vláda důsledně na tom, aby stát, vyhlášený v roce 1991, používal oficiální, byť poněkud dlouhý název Bývalá jugoslávská republika Makedonie (FYROM).

Při našem putování za méně známými místy západního Balkánu se zastavíme v oblasti Mavrova. Kraj na západě Makedonie budou znát zejména lyžaři, kterým se již omrzely alpské sjezdovky. Nás ale nebude ani tak zajímat obtížnost místních tratí nebo počet tamějších vleků a lanovek. Do největšího makedonského chráněného území, Mavrovského národního parku, nás přilákají četné přírodní pozoruhodnosti.

I když se jej vyplatí navštívit kdykoli v průběhu roku, pokud do národního parku zamíříte ve vegetační sezóně, můžete narazit na sedm endemických druhů nebo poddruhů cévnatých rostlin. Za všechny jmenujme až 80 cm vysoký chrastavec makedonský (*Knautia macedonica*) nebo řebčík *Fritillaria macedonia* s nápadnými červenými květy. Na rozloze 731 km^2 najdeme mj. rozsáhlé bukové lesy a vysokohorské květnaté louky. Zájemci ze západní Evropy bývají nadšeni, pokud se jim podaří aspoň na chvíli spatřit medvěda hnědého (*Ursus arctos*), plachtícího mo-

Krasové Skadarské jezero zůstává největší sladkovodní plochou na Balkánském poloostrově. Jeho čistou vodu způsobuje padesátka pramenů tryskající ze dna. Objem jezera se tak zcela vymění za tři měsíce až za půl roku. Obývá ho 34 původních a 13 vysazených druhů ryb: sedm z nich, např. hrouzek skadarský (Gobio skadorensis) nebo hlaváč černohorský (Pomatosc-hitus montenegrensis), nežije nikde jinde.

V západní části Balkánského poloostrova se nachází několik míst, kde ještě hnízdí globálně ohrožený pelikán kadeřavý (Pelecanus crispus). Početnost populace na Skadarském jezeře dosahuje 70 dospělých jedinců a mláďata vyvádí zmiňovaný nepřehlédnutelný pták o rozpětí až tří metrů i na umělém ostrově.

hutného supa bělohlavého (*Gyps fulvus*) a na skalách se s absolutní jistotou pohybující kamzíky. Nejde ale ani o alpský, ani o tatranský poddruh, ale o poměrně vzácného kamzíka balkánského (*Rupicapra r. balcanica*).

Za největší vzácností Mavrovského národního parku se musíme vypravit do tamějších hustých lesů. Hostí nejpočetnější, ale současně poslední pravidelně se rozmnožující populaci rysa balkánského (*Lynx l. balcanicus*). Tajemných šelem, menších než jejich karpatští příbuzní, v národním parku zůstalo deset jedinců. Celkem v současnosti přežívá ve volné přírodě pouhých 19 – 36 dospělých rysů balkánských. Přitom ještě v 70. letech 20. století pátralo po kořisti na Balkánském poloostrově na 280 těchto zvířat. Fotopasti nedávno potvrdily přítomnost rysů i na lokalitě v Černé Hoře a na další v Kosovu: na rozdíl od Mavrova se jedná jen o jednotlivé exempláře. Protože rysi se pohybují na velké ploše (zejména mladí samci putují při hledání nového vhodného prostředí i na velké vzdálenosti) a žijí velmi skrytě, zastihnout je, ačkoli někteří z nich nesou na krku obojek s vysílačem, vyžaduje obrovskou porci štěstí.

Pokud stejně jako autor článku na rysa v nádherném koutě na makedonsko-albánském pomezí nenarazíte, zklamáni rozhodně nebudete. Vskutku velkou rozmanitost přírody, ať už jde o organismy nebo o přírodní a přírodě blízká stanoviště, má na svědomí značné výškové rozpětí, sahající od 600 m n. m. po nejvyšší vrchol jak Makedonie, tak Albánie, Golem Korab (2 764 m n. m.). Mavrovo si proto nemohou vynachválit geomorfologové a speleologové. Na území národního parku se skrývá 30 pozoruhodných jeskyní, ledovcová jezera, nespočet soutěsek jako vystřižených z hollywoodských westernů

Podél jaderského pobřeží vznikla v Chorvatsku řada různě velkých ostrovů.

MODRÉ SRDCE EVROPY

Balkánský poloostrov představuje pro stavbu vodních elektráren zemi zaslíbenou. Předpokládá se, že na tamějších neregulovaných a hodně přírodních vodních tocích vznikne v nepříliš vzdálené době neuvěřitelných 2 683 různě velkých přehradních nádrží financovaných velkorysými půjčkami ze západní Evropy, USA a Číny. Jen v Makedonii má v blízké budoucnosti vyrůst dalších 203 přehradních hrází. Přitom 80 % z 35 000 kilometrů balkánské vodní sítě se nachází v dobrém stavu. Můžeme si jen postesknout, že v západní Evropě nastala situace přesně opačná, a to ještě musíme přimhouřit obě oči.

Ichtyologové spočítali, že balkánské vodní toky hostí 69 druhů ryb, které se nevyskytují nikde jinde na světě. Pro srovnání, v ČR žije 68 druhů ryb, a to včetně 13 nepůvodních taxonů. Plných 40 % sladkovodních měkkýšů, tedy mlžů a plžů, které považujeme za v celoevropském měřítku ohrožené vyhynutím nebo vyhubením, nachází útočiště ve vnitrozemských vodních ekosystémech poloostrova.

Periodicky vysychající Cerknické jezero situované na jihozápadě Slovinska patří k největším svého druhu na našem kontinentě. Snímek byl pořízen koncem května 2017.

Město Ochrid na jihozápadě Makedonie poskytlo na přelomu 9. a 10. století azyl žákům Cyrila a Metoděje, kteří byli přinuceni opustit Velkomoravskou říši.

JEZERO, KTERÉ MIZÍ A ZASE SE VRACÍ

V malebné obci Dolnje jezero vybudovala rodina Kebových působivé vlastivědné muzeum. Na podrobné maketě mají návštěvníci možnost si při výkladu i v českém jazyce vytvořit názornou představu o jednom ze skutečných přírodních divů Slovinska. Model vypracovaný v měřítku 1 : 2500 postupně zaplavuje voda – a poté mizí.

Cerknické jezero, ležící při silnici spojující Ljubljanu s přístavem Koper, patří totiž mezi největší pravidelně vysychající sladkovodní plochy v Evropě. Podle některých názorů dokonce nemá v tomto ohledu na našem kontinentě konkurenci. Po dobu devíti měsíců se obvykle rozlije přibližně na 28 km^2. V době nejvyššího stavu vody ale zabírá plochu o polovinu větší. Zbývající tři měsíce bychom na Cerknické planině jezero hledali marně: na jeho místě se pase skot a zemědělci sklízejí seno.

Kde hledat vysvětlení? Jestliže přítok vody na rovině převyšuje odtok, opětovně vzniká jezero a postupně nabírá na velikosti. Při silných podzimních deštích nebo náhlém tání sněhu, kdy ani četné rozsáhlé podzemní krasové prostory nestačí vodu pobrat, se naplní za dva až tři dny. Vysychání jezera pochopitelně představuje pomalejší proces: vyžádá si tři týdny až měsíc.

Cerknické jezero neznají dobře jen hydrologové. Jeho okolí i samotná vodní plocha vyniká bohatou flórou a faunou, v níž prim hrají motýli. Vždyť v oblasti najdeme hned 125 druhů zmiňovaného hmyzu. Pro srovnání: jde o celou třetinu druhů osídlující Evropu od Azorských ostrovů po pohoří Ural.

nebo stotřicetimetrový vodopád, nejvyšší na celém Balkánském poloostrově.

Největší hrozbu pro Mavrovský národní park nepředstavuje výstavba dalších sjezdovek provozovaných díky umělému osvětlení i v noci, či přibývající vily a paláce nejrůznějších zbohatlíků. Jsou jím stejně jako na dalších západobalkánských lokalitách paradoxně téměř nebo jen málo regulované vodní toky (viz rám. na str. 19).

Makedonská vláda se rozhodla vybudovat přímo v národním parku dvě velké přehrady a několik menších hydroelektráren. Záměr kritizovaly nejen četné nevládní organizace hned z několika zemí našeho kontinentu, ale na zasedání Stálého výboru Úmluvy o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernské úmluvy), konaném v prosinci 2015 v sídle Rady Evropy ve Štrasburku, také většina evropských vlád. Následně se potvrdilo, že strategické posouzení vlivu záměru na životní prostředí neproběhlo zcela podle v Evropě běžných standardů. Proto dva hlavní investoři, Světová banka a Evropská banka pro obnovu a rozvoj, od výstavby obou velkých přehrad v Mavrovském národním parku na poslední chvíli ustoupili. Nicméně ve hře je stále ještě přehrazení vodních toků v parku 17 menšími zdmi.

NA CO NEDOŠLO

Přehlížených přírodních krás najdeme v západní části Balkánského poloostrova mnohem více, než nám dovolí omezený rozsah článku. Skadarské jezero, o něž se dělí Albánie s Černou Horou, mezi ně bezpochyby plně náleží. Geologové jsou

Pohled na proslulá Plitvická jezera v turistické sezóně znají tisíce návštěvníků z České republiky.

Severozápadní makedonská hranice prochází působivým pohořím Šar Planina, skrývajícím 23 vrcholů přesahujících 2 500 m n. m., a horským hřebenem Korab, jehož součástí je také 52 hor sahajících do výše přinejmenším 2 000 m.

Mokřady Cerknického jezera chrání jako mokřad mezinárodního významu Úmluva o mokřadech, majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva, označována podle íránského města, kde byla v roce 1971 sjednána, zkráceně jako Ramsarská konvence.

přesvědčeni, že jde o největší kryptodepresi v Evropě. V nejhlubší části jinak poměrně mělké přírodní vodní nádrže leží dno plných šedesát metrů pod mořskou hladinou. Když už jsme u jezer, nejde nezmínit přece jen známější Ochridské jezero přímo na makedonsko-albánské hranici. Poměrně velká vodní plocha zaujímá 350 km^2 a na dosažení nejhlubšího bodu byste potřebovali lano o délce 285 metrů. V čem ale Ochridské jezero skutečně vyniká, je průhlednost: v některých částech vidíte až 22 metrů pod hladinu. Přechodné jezero Cerknica v jihozápadním Slovinsku jednoduše nejde odbýt jednou dvěma větami – proto jsme mu věnovali samostatný rámeček na předcházející straně.

Nezbývá, než náš minicestopis o západním Balkáně uzavřít obvyklou výzvou z mnoha turistických průvodců a brožur – zajeďte a přesvědčte se sami!

Zamrzlé vodopády na Plitvických jezerech viděl jen málokdo.